

15MIN > AKTUALU > TRIBŪNA

Publikuota: 2017 gruodžio 11d.

Krescencijus Stoškus:

Lukiškių paminklo egzaminas Lietuvai

Šaltinis: 15min 274 A A

Kaip žinoma, 1999 m. Seimas, pabrėždamas tiesioginius Vilniaus Lukiškių aikštės ryšius su okupacinių režimų represijomis ir laisvės kovų istorija, suformulavo uždavinį išplėtoti memorialinę aikštės paskirtį, įtraukiant į vieną kompleksą jau tuo metu aikštėje ir jos prieigose buvusius memorialinius objektus. Buvo numatytos dvi svarbiausios jos funkcijos – reprezentacinė ir visuomeninė. Kartu šiai aikštei buvo suteiktas Lietuvos valstybės aikštės statusas.

Pasityčiojimas. Po kelių nesėkmingų Kultūros ministerijos konkursų Seimas 2017 m. kovo mėnesį priėmė specialią rezoliuciją (ją palaikė 91 Seimo narys). Ji pritarė Vyčio paramos fondo iniciatyvai Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio proga (iki 2018 m. vasario 16 d.) Lukiškių aikštėje pastatyti memorialą su Vyčio skulptūra. Taip turėjo būti įamžintas visų laikų kovotojų už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę atminimas. O šio darbo ėmėsi ministrė p. L.Ruokytei-Jonsson, pasitelkdama į pagalbą Šiuolaikinio meno centrą (ŠMC), garsėjantį savo kontrkultūriniu reliatyvizmu ir cinizmu, apie kurį visa Lietuva daugiausia žinojo iš pagarsėjusios „Arkos“, labiau primenančios kanalizacijos vamzdį. Kadangi šis centras viešai skelbė doktriną, jog paminklų statyba yra 19-jo a. reliktas, o dabar esą „antipaminklų“ laikai, šitokią ministrės įpareigojimą didžioji visuomenės dalis priėmė kaip tiesioginį pasityčiojimą iš Seimo sprendimo ir pačios valstybės. Architektų „Pilotas. Lt“ prasitarė net aštriau: „Kai tokio lygio administravimo „kultūra“ gaubia nacionalinio formato monumento kūrybines paieškas, verta eilinį kartą prabilti apie Kultūros ministerijos globojamą „kūrybininkų“, ir ŠMC klaną, kuriam kažkodėl vėl suteikiami ir viešieji finansai, ir teisė veikti visuomenės vardu.“ Ką gi? Nuo seno juk sakoma: „Kai Dievas nori ką nors nubausti, iš pradžių atima protą.“

Aklo pasitikėjimo paslaptis. Niekas neginčija ŠMC centro teisės užsiimti net ir tokia veikla, kuri šaiposi iš klasikinės ir profesionaliosios kultūros bei valdžios galių naudojimo. Niekas jai nedraudžia skelbti ir to, kad paminklų statyba yra pasenęs dalykas, o šiandien ją turi pakeisti antimemorialai. Bet ką pilietinė visuomenė turi galvoti apie valdžią, kuri, naudodama jos pinigus, paveda visai valstybei ir visuomenei reikalingą paminklų parinkti kaip tik tokiems žmonėms, kurie apie jį negali net kalbėti be patyčių. Kuo paaiškinti tokį pasirinkimą? Asmeniškėmis simpatijomis? Visišku nesusigaudymu? Tarpusavio paslaugomis? Nenorėtume šių žmonių įtarti šalyje įprasta korupcija, bet ir atmesti tokią galimybę būtų nelengva.

Pilietinis užsakymas. Seimo rezoliucija priminė, kad ne atskira institucija yra Lietuvos sostinės paminklo užsakovė, o visa pilietinė visuomenė.

Todėl ciniškai atrodė ministerijos apsisprendimas klausyti ne pilietinės visuomenės balso, o rodyti valdžios muskulus. Pagal Vilmorus atliktą reprezentatyvią gyventojų apklausą Vyčio paminklo laukė 76 proc. Lietuvos gyventojų. Ypač didelis buvo jaunimo (82 proc. iki 29 m. amžiaus ir 85 proc. iki 39 metų) ir aukštąjį išsilavinimą turinčių (82 proc.) pritarimas. Iš jų 75 proc. vilniečių. Tiesiog įžūlus atrodo ministerijos apsisprendimas suteikti ŠMC ekspertams tokį pranašumą, jog jos septyni balsai galėjo laimėti beveik prieš 12 tūkst. Lietuvos interneto vartotojų, pavadintų „Lietuvos visuomene“.

Kam teisingumas, jei turi jėgos? Kaip Valstiečių ir žaliųjų sąjungos, taip ir naujosios Vyriausybės programa daug kalba apie darnos ir subalansavimo principus politikoje. Bet kodėl to nematyti realioje valstybės politikoje? Kulūros ministerija, net neslėpdama savo tendencingumo, antidemokratiškumo, neatsakingumo, vengė vykdyti Seimo rezoliuciją ir parodė nepagarbą ne tik visuomenei, norinčiai turėti paminklą, bet ir pačiai valstybės valdymo sistemai. Pirma, ji net nepaskelbė Vyčio paminklui skirto oficialaus konkurso. Antra, nesurinko teisingos, t.y. subalansuotos, ekspertų komisijos, kurią sudarytų įvairių kultūrinių orientacijų, profesinių sričių ir patirčių žmonės. Ji tiesiog pavedė savo darbą vienam Šiuolaikinio meno centrui, užsiimančiam ne tik siauros, kontrkultūrinės, mados diegimu ir propagavimu, bet ir apskritai neigiančiam paminklų reikalingumą. Rodos, šalyje nestokoja nei tokių kultūros centrų, nei skulptorių, kurie pajėgia daug plačiau aprėpti Lietuvos kultūros procesus, giliau išmano paminklų paskirtį ir turi nepalyginamai didesnę visuomenės pasitikėjimą.

Teko gudrauti. Kad tokią dviprasmišką padėtį pasirinkusi ministerija sušvelnintų įspūdį, apie „antipaminklo“ kūrimą ji tiesiai nekalbėjo. Iš ten ir jos artimos aplinkos sklido kalbos „apie XXI a. meninę mąstyseną ir šiuolaikinį paminklą laisvei“, apie „šimtmečių ir dešimtmečių bėgyje Vakarų visuomenėse besikeičiančią monumento sampratą“, „šiandienos atminties kūrimo būdus“ ir pan. Bet ŠMC žmonės čia buvo tiesmukai atviri. Jie išsyk ėmė aiškinti, kad „kūrybinės dirbtuvės“ galvoja visai ne apie paminklą, bet apie „antipaminklą“. Šį apsisprendimą patvirtino ir tas faktas, kad iš JAV į Lietuvą buvo pakviestas antimemorialų žinovas Dž. E.Jangas (Jamesas E.Youngas). O jam buvo tekę dalyvauti komisijoje, kuri atrinko projektą, skirtą 2001 m. dangoraižių dvynių susprogdinimo aukoms atminti.

Tuštumų formalizavimas. Atvykęs į Lietuvą, jis aiškino, kad tokio sunaikinimo aukoms atminti netiko joks įprastas paminklas, skirtas svarbių įvykių įamžinimui ir jų pagerbimui. Čia buvo bausis praradimas, kurio nebuvo kuo užpildyti. Bet prisiminti jį buvo privalu. Po beveik ištisus metus trukusių debatų buvo pasirinkti ženklai, sudaryti iš dviejų gigantiškų tuštumų, atsiveriančių buvusio Pasaulio prekybos centro vietoje. Ir tai nebuvo didelė naujovė. Tokio tipo įrengimų pasaulyje jau buvo Vašingtone, Berlyne, Paryžiuje... Juos Jangas vadino bandymais „formalizuoti tuštumas jų neužpildant“.

Daiktų citavimas. Kaip žinoma, „antimonumento“ terminą jau žymiai anksčiau įvedė vienas iš poparto kūrėjų, daiktų kopijavimo, imitavimo ir kasdienybės „citavimo“ apaštalas K.Oldenbargas (Claes Oldenburg). Jau jis, atmesdamas klasikinių paminklų patosą, rimtumą, siekimą išreikšti svarbiausius vertybes, dirbo tokius „paminklus“, kurie ničnieko nereiškia. Ši permaina buvo motyvuojama tuo, kad idėjos greitai sensta, o buvę paminklų herojai dažnai pasirodo niekšai. Vadinasi, esą reikalingi bedvasiai, beprasmiai paminklai, kurie nieko neaukština ir nevertina, o jų turinį galėtų laisvai sau prigalvoti kiekvienas žiūrovas. „Aš imuosi naivios imitacijos, – sakė jis <...>, kad žmonės išmoktų atpažinti daiktų galią“. Jangas, kaip matyti, jau kalba ne apie daiktus, bet apie tuštumą formalizavimą. Dar kiti deda pastangas paminklais atmesti valdžios emblemas bei simbolius ir taip įsiterpti į miestą, kad ten jie būtų beveik nepastebimi.

Iliuzijų gamyba. Rodos, po tokių paaiškinimų Seimo Kultūros komitetui ir Vyriausybei turėjo užtekti apdairumo, kad išgirstų, jog Seimo įpareigojimas statyti paminklą iš esmės skiriasi nuo ŠMC proteguojamo „antipaminklo“ ir tokios pagalbos atsisakyti. Bet kadangi tokio apdairumo pristigo, „kūrybinės dirbtuvės“, pajutusios veikimo laisvę, ėmė žaisti dvigubą žaidimą: kalbėti apie paminklą, o konkursą organizuoti „antipaminklo“ statybai. Kad būtų sukurta iliuzija, jog ekspertų komisija siekia nešališkumo, į konkursą buvo pakviestas vienintelis kiek anksčiau neoficialiai įvykdyto konkurso nugalėtojas A.Sakalauskas. Kiek vėliau net ir į komisiją įtrauktas 1 Vyčio šalininkas. Suprantama, tarp „antimemorialistų“ jis nieko nebereiškė. Bet iliuzijai sudaryti to pakako. Kaip ir buvo galima tikėtis, tokių „dirbtuvių“ gaminys išėjo niekinis. Jis nepatenkino jokių lūkesčių. Ypač buvo įskaudinti žmonės, kurie patikėjo aukščiausiai valdžia ir nekantriai laukė pažadėto paminklo, ne gavo „antipaminklą“.

Paminklas reikalauja pagarbos. Kas šiek tiek žino civilizacijų istoriją, negali užmiršti ir to dalyko, kad paminklai niekada nebuvo tik virvutės mazgeliai skaičiams prisiminti, statiniai vaikams pasikarstyti ar atvaizdai valdovų ambicijoms patenkinti. Paminklais buvo pagerbiami (išaukštinami, sukilninami, sureikšminami) herojai, jų žygdarbiai, istoriniai įvykiai, parodoma jų svarba, iškeliamas bei sustiprinamas jų reikšmingumas. Be to, jie įkūnijo, išaukštino ir sureikšmino pačias svarbiausias žmonijos vertybes: mitologines, religines, karines (herojines), politines, moralines ir kt. Nors skirtingose šalyse jų funkcijos nebuvo visai vienodos, bet visur jie turėjo tam tikro sakralumo ir reikalavo žmonių pagarbos: surimtėjimo, susikaupimo, pasitempimo, nusilenkimo, kepurės nukėlimo, atsiklaupimo, meditavimo ar net ištisu ceremonialų atlikimo. Kitaip sakant, vienaip ar kitaip jie disciplinavo žmonių elgesį. Tokioms funkcijoms atlikti buvo reikalingi vertikalūs, tvirti ir ilgaamžiai, žmonių žvilgsnius ir jausmus į viršų, į aukštį, į dangų keliantys statiniai. Vertikalumas kėlė troškimą pranokti bet kokių galimybių aukštį. Ilgaamžiškumas padėjo peržengti gyvenamojo laiko ribotumą ir užtikrinti ilgalaikę atmintį. Tvirtumas skatino ryžtą ir atkaklų veikimą. Dėl to paminklai galėjo įkvėpti ir uždegti žmones žygiams ir sunkiems darbams, didelei atsakomybei ir pasišventimui.

Tik dėl to ir šiandien jie gali tapti pagrindiniais šalies kelrodžiais, kurių taip stinga mūsų valstybei. Jei to nėra, nėra ir paminklo. Paminklas yra ten, kur išsaugota vertybių hierarchija. Tai gyvybingos civilizacijos simbolis.

Pavojingas nusileidimas žemyn. Vertybės yra pranašumai, o pranašumų pakopos sudaro hierarchijas. Kur viskas vienodai verta, ten vertybių iš viso nėra. „Antipaminklai“ signalizuoja apie visuomenės vertybių devalvaciją, arba jų irimą, smukimą, nuvertėjimą. Tai demonstratyvus nusileidimas žemyn. O jis yra sąlygotas vadinamojo „masių sukilimo“, pagimdyto masinės kultūros išplitimo, populizmo įsišaknijimo politikoje ir ekonomikoje, reklamos centrų pataikavimo masiniam vartotojui ir panašių reiškinių. Todėl „antipaminklai“ yra abejingi vertybėms arba jas iš viso atmeta. Oficialiai tai vadinama tolerancija arba „leidimu“ elgtis „laisvai“, t.y. kaip kam patinka. Didžiuojamasi, kad juose jokio turinio (reikšmės, prasmės) nėra, ir dėl to kiekvienas gali įsidėti savo prasmę. Bet galima apsieiti ir be jos. Tokiuose „dirbtuvių gaminiuose“ nėra nieko, dėl ko juos reikėtų gerbti, girti ir aukštinti. Juos vienodai galima girti ir peikti, garbinti ir niekinti, prie jų galima melstis, bet lygiai taip pat iš jų galima ir tyčiotis, juos galima gražinti ir puošti, bet galima ir mindžioti arba derglioti. Kitaip sakant, jie atpalaiduoja nuo visko, kas įpareigoja, disciplinuoja, priverčia nusilenkti, susikaupti, galvoti apie savo priedermes bei pasiryžimą aukotis kitiems (tautai, valstybei, žmonijai) ir pan. Taigi antimemorialai eksponuoja nusileidimą žemyn, smukimą į tuštumas, duobes, urvus, pratina žiūrėjimą po kojomis, į šalis, kur daug daiktų, bet viskas vienodai jusliška, fiziologiška, energetiška. Todėl viskas čia gali būti paminklais, nors apskritai jų gali ir nebūti.

Ekspertai. Kultūros ministerija ir ŠMC be paliovos kalbėjo apie ekspertų komisijos profesionalumą. Reikėjo įtikinti ir aukščiausiąją valdžios grandį, ir visą visuomenę, kad komisija turi tokią kompetenciją, kuri aštuoniems nariams suteikia pranašumą, pranokstantį visus Lietuvos žmones. Kad būtų sustiprintas įspūdis ministrė daug syk kartojo, jog visų ankstesnių konkursų nugalėtojai neatitiko profesuionalumo reikalavimų. Kadangi jos sudarytas sąrašas tikrai nekėlė didelio pasitikėjimo, šie žodžiai atrodė itin falšyvai. Galbūt dėl to, kad niekas nepamatytų, jog karalius visai nuogas, pirmoji rinkimų pakopa buvo visiškai įslaptinta. Niekam nepavyko sužinoti nei kriterijų, pagal kuriuos buvo atrenkami projektai, nei visų projektų autorių, nei jų darbų. Panašu, kad jie neatrodė solidžiai. Profesionaliausių, talentingiausių, didžiausią kūrybinę patirtį ir visuotinį prpažinimą turinčių skulptorių ten tikrai nebuvo. Kai kurie iš jų vėliau viešai prisipažino tiesiog nenorėję dalyvauti vaikiškuose ŠMC žaidimuose.

Diletantai. Iš tikrųjų, ką jie turėjo veikti tarp diletantų? Kadangi buvo atrenkami ne paminklai, o „antipaminklai“, skulptūros meistrai čia buvo niekam nereikalingi. Atrenkami buvo ne profesionalai, o poparto madą išpažįstantys žmonės. Vadinasi, ir patys atrinkėjai negalėjo būti nei profesionalai, nei ekspertai.

Moderniosios kultūros terminai „ekspertai“ ir „profesionalumas“ čia reikalingi tik tam, kad pridengtų mados žynių tendencingumą. Antrajam etapui bene iš 32 kandidatų ŠMC „ekspertų“ komisija parinko 5 autorius į savo organizuojamas „kūrybines dirbtuves“. Švelniai tariant, jie irgi neblizgėjo. Jeigu čia tikrai buvo atrinkti patys geriausi sumanymai, kokie beviltiški turėjo būti 27 likusieji pasiūlymai! Bet čia jau ne mums spręsti. Mums užtenka to fakto, kad antimonumentus kuria diletantai. Todėl visai normalu, kad tarp 5 atrinktųjų buvo fotografas, dizaineris, kraštotyriminkas, architektas, instaliatorius. O iš kur buvo atklydę visi kiti dalyviai, liko paslaptis.

ŠMC triumfas. Oficialiai paskelbta: A.Labašausko paminklo projektas nugalėjo. Iš tikrųjų nugalėjo ne jis, bet ŠMC žynių komanda. Ir visai ne paminklo, o „antipaminklo“ projektas, pridengtas partizanų žeminės vardu. Tą priedangą pripažįsta ir pats jo autorius. Tik jis vartoja ne „antipaminklo“, o „alternatyvos“ terminą. Jam rūpėję pažvelgti į aikštę „pirmiausia kaip į laisvą, atvirą miesto erdvę“, kurioje „būtų smagu laiką leisti ne tik jūsų vaikams ir anūkams, bet ir proanūkiams“, „joje žaidžiantys ar piknikus rengiantys žmonės įprasmintų laisvės idėją.“ Todėl jis pasiūlęs „suformuoti kalvą, kuri susiliėtų su aikšte ir pratęstų jos pievas bei takus“. Kartu ši kalva sujungianti reprezentacinę funkciją su rekreacine. Tuo iš esmės viskas pasakyta. Svarbiausia, čia nebus išskirtinės, sakralios, pagarbos vertos vietos, prie kurio vyktų pagerbimai, šventiniai ceremoniniai. Visos vietos vienodos, kaip senuosiuose turguose. Vadinas, ir ta „žeminės“ kalva nieko nereiškia. Ant jos bus galima daryti viską, kas tik kam šaus į galvą. Anot Labašausko, žmonės čia „galės piknikauti, žaisti kamuoliu, vedžioti šunis ar žaisti su vaikais“. Galėtume ir pratęsti: vieni kaitinsis saulėje ar leis muilo burbulus, kiti važinėtis paspirtukais, riedučiais ar dviračiais Valdžios žmonės statys garbės sargybas ir sakys šventines kalbas, o paaugliai ant iškilesnių vietų rašinės grafiti arba rusiškus ir angliškus keiksmažodžius. Tremtiniai ir partizanų ir anūakai čia neš gėles, o „stribitelių“ simpatikai siųs prakeikimus valstybei.

Priedangos ir dviprasmybės. Bet kodėl žmonės taip suirzė ir įtūžę. Kodėl socialiniai tinklai ir žiniasklaida imasi kaitinti įtampą. Kas atsitiko? Dalykas tas, kad žmonės jaučiasi įžeisti, kad pasityčiota iš šventų dalykų, iš jų simbolių, jų tautos ir valstybės herojiškų žygių. Nuo pat pradžios beveik visi Kultūros ministerijos veiksmai buvo gana konfliktiški, dviprasmiški, maskuojami arba visai slepiami. Kūrybinės dirbtuvės buvo įkurtos po to, kai Seimas pritarė Vyčio paramos fondo iniciatyvai Lukiškių aikštėje pastatyti memorialą su Vyčio skulptūra. Ministerija šios skulptūros statybą pareikalavo sustabdyti. Stabdymas buvo pridengtas tariamo militarizmo motyvu. Bet po juo slypėjo daug toliau siekiančios priežastys: ir nusiteikimas prieš privačią Vyčio šalininkų iniciatyvą bei Seimo rezoliuciją, ir ŠMC priešiškus skulptūrai. Matyt, ne paskutinėje vietoje buvo ir pačios L.Ruokytės-Jonsson viešai deklaruotas kosmopolitizmas. Panašiomis dviprasmybėmis buvo grindžiamas ir kūrybinių dirbtuvių bendradarbiavimas su ŠMC. Buvo apsispręsta: 1) surinkti komandą, ištikimą „antipaminklų“ tikėjimui, o ją vadinti profesionalių ekspertų komisija; 2) į komandą įtraukti populiarų istoriką A.Bumblauską, kad būtų sukurta profesionalaus ir visapusiško atstovavimo regimybė; 3) kalbėti apie paminklo statybą, o ruošti „antipaminklų“ atrinkimui; 4) įslaptinti pirmąjį balsavimo turą; 5) 9 narių komandos sprendimo galią

sulyginti su visos Lietuvos žmonių sprendimo galia, bet į balsavimą antrajame ture pakviesti tik tuos žmones, kurie turi internetinius ryšius; 6) kad būtų pritildyti Vyčio rėmėjai, į konkursą įtraukti A.Sakalausko projektą ir suteikti jų šalininkui vieną vietą komisijoje.

Tai ką daryti? Šios priedangos ir dviprasmybės sukūrė regimybę, kad bus paminklas, o sulaukėme „antipaminklo“, kurio buvimas nieko nereiškia. Lukiškių aikštėje viskas vyks taip pat kaip ir bet kokioje kitoje tuščioje miesto erdvėje ir patys joje žaidžiantys ar piknikus rengiantys žmonės įprasminsią laisvės idėją. Juokingiausia, kad nemažai žmonių mįslingais veidais žiūri į tą projektą ir nemato, jog karalius nuogas. Net nepaskaito tokių naivių, bet sąžiningų autoriaus atsivėrimų. Jie neatskyrė priedangų nuo tikrų veiksmų ir jau mato pažadėtą paminklą. „Mes turime gerbti specialistų nuomonę“, – pasakė Seimo pirmininkas V.Pranckietis. Būtų įdomu sužinoti, kokios srities specialistus jis matė? Paminklų žinovų ten tikrai nebuvo. Matyt, jis taip vadina skulptūros marintojus. Pavojingiausia, kad paminklą mato ir premjeras S.Skvernelis, ir Vilniaus meras R.Šimašius. Jie taip lengvai užkibo ant ŠMC kabliuko, kad reikia tik stebėtis, kaip jie susitvarko su savo oficialiomis pareigomis. Jie patikėjo, kad laimėjo „specialistų“ atrinktas paminklas, kad viskas čia teisėta ir, vadinasi, reikia nedelsiant jį statyti. Jiems sunku įsivaizduoti, kad čia turime visai ne paminklą, o paprastomis pasakomis apipintą „antipaminklo“ triuką. Jie nemato, kad Seimo rezoliucijos pageidavimas pastatyti memorialą su Vyčio skulptūra, turėjusia įamžinti visų laikų kovotojų už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę atminimą, apskritai **liko neįvykdytas**. Ateinančios kartos, manau, turės iš ko pasijuokti, kaip mes dabar juokiamės iš graikų abderitų, vokiečių šildbiurgerių ar bulgarų gabrovičių. ŠMC, matyt, irgi kikeną į kumščius. Sveiką nuovoką išsaugojo bene tik Prezidentūra. Iš ten atėjo raginimas: pasimokyti iš klaidų ir organizuoti dar vieną konkursą. Tik kad su tokia užduotimi susidorotų L.Ruokytė-Jonsson, sunku įsivaizduoti.

Krescencijus Stoškus yra filosofas humanitaras.